

Fransız Devrimi ve 1789 Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirisi

Abdullah ARSLAN

Dünyanın görüp geçirdiği en önemli devrimlerden birinin gerçekleşmesindeki şu ululuk karşısında içi saygı ve hayranlıkla dolmayan bir İngiliz, her türlü erdem ve özgürlük duygusunu yitirmiş olmalıdır; son üç gündür bu büyük kente olup bitenlere tanık olma talihine ermiş her yurttaşım, benim bu ifademden abartılı olmadığını teslim eder.

The Morning Post (21 Temmuz 1789),
Bastille'in düşmesinin ardından.

gerçek bir devrim olduğundan bahsedilmesine karşın⁴ devrimin bir "burjuva" devrimi olduğu da ortak bir kanıdır.⁵ Bu sebeple, ihtilal sürecindeki gelişmelerden bahsetmeden önce Fransa'nın o dönem sosyoekonomik yapısına değinmeyi yerinde buluyoruz.

1789 ÖNCESİ FRANSA'DA SOSYAL VE EKONOMİK YAPI

16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Fransa'da feodal düzenin yerini diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi merkezi monarşinin aldığı görülecektir. Böylece devletin yetki ve fonksiyonları kralın elinde toplanmıştır.⁶

Kralın mutlak iktidarının teorik dayanağı, iktidarı Tanrı'dan aldığı bu sebeple hiçbir güce boyun eğmeyeceği anlayışıydı.⁷ Kral sahip olduğu yasama yetkisini yayınladığı emirnameler yoluyla kullanırken, yürütme yetkisini de bakanları marifetiyle yerine getirirdi.⁸ Bakanlar bizzat kral tarafından görevlendirilir ve her an yine kral tarafından görevden uzaklaştırılabilirlerdi.⁹

GİRİŞ

Fransız Devrimi, tarihin kaydettiği en büyük toplumsal devrimlerden biridir. Fransız İhtilali zamanındaki diğer olaylara göre daha kökten ve daha derin sonuçları meydana getiren bir harekettir.¹ Her şeyden önce devrim 1789 Avrupasının en güçlü ve en kalabalık devletinde vuku buldu. Bu tarihte her 5 Avrupalıdan biri Fransız'dı. Ayrıca 1800'den önce köleliğin zıddı olarak anılan "özgürlük" kavramı devrimden sonra yeni bir siyasi içerik kazanarak en çok zikredilen kavramlardan biri hâline geldi.² Bu kavramla birlikte ihtilalin ortaya çıkardığı özgürlük, eşitlik, milliyetçilik gibi kavramlar tüm dünyayı etkiledi.³

Fransız İhtilali'nin, alttan ve tabandan yani bizzat "toplum"dan gelerek yukarıyı yani "devlet"i hedef aldığı kabul edilmekle ihtilalin

¹ Eric J. Hobsbawm, *Devrim Çağı*, Çev.: Bahadır Sina Şener, Dost Yayınevi, 2012, s. 64.
² Hobsbawm, s. 65.
³ Kemal Yakut, *Fransız İhtilali*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 69.

⁴ Durmuş Hocaoğlu, "Geçmişten Günümüze Etkileriyle Fransız İhtilali", *Zaman*, 13.07.1998, s. 2.
⁵ Türkay Demir, "Fransız Devrimi'nin Sesi", *Birikim* 6, Ekim 1989, s. 55.
⁶ Ayferi Göze, *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Yayınları, Genişletilmiş 12. Bası, Ekim 2009, İstanbul, s. 564.
⁷ Yakut, s. 69.
⁸ Göze, s. 565.
⁹ A.g.e., s. 565.

Yargı yetkisini kral adına yargıçlar kullansa da, kral muhakemenin her safhasında davaya müdahale edebilmekte, davayı bir mahkemeden diğerine nakledebilmekte ve suçlu bir kimseyi dilediği zaman bağışlayabilmekteydi¹⁰ ancak, mutlak bir monark olan kral, daha güçlü bir yönetim için büyük toprak sahiplerine, rahiplere ve soylular sınıfına dayanmıştı.¹¹

1. Soylular Sınıfı

Soylular yüksek memuriyetleri ve ordudaki önemli mevkileri ellerinde tutuyorlar ve hiç vergi ödemiyorlardı.¹² Bununla birlikte bu sınıfı oluşturan yaklaşık 400.000 insan feodal vergiler koyma imtiyazına da sahiptiler.¹³

Sarayın bağladığı maaşla, Paris'te kralın çevresinde yaşayan ve "Paris yüksek tabaka soyluları" denen aşağı yukarı 400 kişi civarındaki büyük senyörler dışında, taşrada eski feodal hakların kalıntılarıyla yaşamlarını devam ettirmeye çalışan "taşra soyluları" vardı.¹⁴ Taşra soyluları, kazanç getirecek herhangi bir işi soyluluk sıfatları yok olur düşüncesiyle reddedip açlık ve sefalet içinde bir yaşamı yeğliyorlardı; buna karşılık, büyük senyörler, doğrudan veya takma ad kullanarak iltizam kampanyalarına giriyor ve servetlerini çoğaltıyorlardı.¹⁵ Kılıç soyluları diye anılan bu iki gruptan başka, kaftan (urba) soyluları diye adlandırılan bir grup, soyulaştırılmış burjuvalardan oluşuyordu ve bu unvanı, krallığın bürokratik örgütünde bir görev edinerek ya da miras yoluyla kazanıyorlardı.¹⁶

2. Ruhbanlar

Krallığın başta gelen zümrelerinden ruhbanlar, çok büyük ayrıcalıklardan ve gelirler-

den yararlanırdı. Din adamları, Fransa topraklarının aşağı-yukarı %10'una¹⁷ sahip olmasına karşın sadece beş yılda bir cüzi miktarlarda vergi ödemekteydiler.¹⁸ Tamamı 130.000 kadar olan bu sınıf mensupları da kendi içerisinde "haut bas" yani yukarı-aşağı ya da alt-üst şeklinde ayrılmıştı¹⁹ ve Kilise'nin elde ettiği gelirler bu sınıf arasında eşit olmayan bir şekilde bölüşülüyordu. En varlıklı olan piskoposlar büyük soylu ailelerden gelirler ve büyük bir rantta sahip olurlardı; buna karşılık, aşağı-ruhban sınıfına mensup din adamlarının ve yardımcılarının gelirleri piskoposlara göre kıyaslanmayacak ölçüde düşüktü, köy papazlarının ve yardımcılarının gelirleri ise aşağı-ruhban sınıfından da daha azdı. Ancak, bu onları tamamıyla halktan kişiler yapıyor ve halka aynı düşünceleri, görüşleri paylaşmalarını sağlıyordu.²⁰

3. Üçüncü Sınıf [Tiers Etat]

Hepsi 24 milyon kişi olan bu sınıf oldukça karmaşık bir yapıya sahipti. Burjuvalar ve köylülerden teşekkül etse de burjuvalar da kendi içinde ayrıca tabakalaşmış bulunmaktaydı.²¹

Burjuvazi

1789'a yaklaşırken, burjuvazi çıkar farklılıkları olan çok sayıda gruba bölünmüştü.²²

Bir yanda, bankacılar, tüccarlar ve sanayiciden oluşan Büyük Burjuvazi yer alırken,²³ diğer tarafta küçük tüccar, küçük banker ve doktor, avukat, noter gibi serbest meslek sahipleri ve sanatkârlar ve yazarlar Orta Burjuvazi'yi oluşturuyordu. Bunlara ek olarak zanaatkârlardan ve küçük esnaftan oluşan Küçük Burjuvazi yer alıyordu.²⁴

¹⁰ A.g.e., s. 565.

¹¹ Yakut, s. 69.

¹² Bengül Salman Bolat, "Fransız İnkılabı'nın Türk Modernleşme Sürecine Etkileri", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, (2005), s. 150.

¹³ Hobsbawm, s. 67.

¹⁴ Göze, s. 567.

¹⁵ Server Tanilli, *Fransız Devriminden Portreler*, Cem Yayınevi, Ekim 1993, s. 28.

¹⁶ Tanilli, s. 28.

¹⁷ A.g.e., s. 27.

¹⁸ Bolat, s. 150.

¹⁹ Göze, s. 567.

²⁰ Tanilli, s. 28.

²¹ Göze, s. 567.

²² Demir, s. 56.

²³ Bolat, s. 150.

²⁴ Göze, s. 568.

Köylüler

Köylüler, Fransa nüfusunun %80'i civarındaydı.²⁵ Üçüncü sınıfa mensup kişiler küçük zanaat kollarında, küçük işletmelerde, gelişmekte olan küçük imalathane ve yapım evlerinde çalışmaktaydılar. Ayrıca şehirlerin yoksul, işsiz ve sefil insanları da bu grup içerisinde değerlendirilmiştir.²⁶

1789 FRANSIZ İHTİLALİ'NİN NEDENLERİ

1789 öncesi siyasi mücadele Büyük Burjuvazi'nin önderliğinde üçüncü sınıf ile toprak sahibi soylular arasında cereyan etti. Bu mücadele Taşra Soyluları'nın giderek fakirleşmesi ve yaşam şartlarını aynı şekilde devam ettirmek için köylülerin üzerindeki vergi yükünü arttırmak istemesi nedeniyle daha da büyüdü. Bunun yanında Locke, Montesquieu, J. J. Rousseau gibi düşünürlerin fikirleriyle de devrimin düşünsel altyapısı hazırlandı.

1. Ekonomik Dengesizlik

1789 Devrimi öncesi soyluların ekonomik durumu giderek kötüleşmekteydi. Topraklardan aldıkları sabit gelirlerle yaşamlarını sürdüren Taşra Soyluları, toprağın değer kaybının artmasıyla hırçınlaşıyor, alacakları için köylüler üzerinde baskı kurmaya çalışıyorlardı.²⁷

Soylu aileler içinde büyük erkek çocuk dışında kalan soylulardan, birinci kuşak babadan üçte bir hisse alırken ikinci kuşak toplam hissenin ancak dokuzda birini alabiliyordu; bu durum, Fransa'da soylu yoksulları ortaya çıkarmıştı.²⁸

1730 yılından sonra köylüler üzerindeki baskı arttı. Soylular, topraklarını soylulaşma çabası içerisinde olan burjuvaya satmaya başlayınca, senyörlük haklarını da devrettikleri için yeni sahipler giderlerini karşılamak amacıyla, bütün kalıntı borçları köylülerden insaf-

sızca temin ediyordu.²⁹ 1737'de iç pazarın genişlemesine bakıp yol şebekesinin düzeltilmesi gerekliliğini göz önünde tutan genel denetimci Orry, yeni bir yükümlülük yıktı köylülerin sırtına: Yol angaryası idi bu. 12 ila 70 yaş arasındaki bütün erkekler ve 60 yaşına kadar da kadınlar, bu angaryaya tabiydiler; erkek bulunmadığında, komün, bir erkek için iki kadın hesabıyla angaryayı yürütüyordu. Hükümet, görevliler ve onların yardımcılardan, işlerini çabuk ve en az giderle yürütmelerini istediğinden, onlar da köylüleri, yılda 30 gün yuvalarını terk etmeye zorluyorlardı.³⁰

Taşra soylularının giderek fakirleşmesine karşın burjuvazi giderek zenginleşmekteydi. Uzun süren savaşlar, müsriflik mali ve ekonomik yapıyı etkilerken, sanayinin gelişmesi burjuvazinin gücünü artırmakla birlikte ekonomik dengesizliği de yükseltiyordu.³¹

Fransa'da burjuva sayesinde dokuma sanayii, şarap sanayii, mobilya sanayii gelişiyor, ticaret filosu genişliyor, bankalar hızla çoğalıyor, para dolaşımı da hızla artıyordu.³²

1740 yılından sonra nüfusun hızla artması da tarımsal ürünlere olan talebi artırmış ve bunun sonucu olarak fiyatlar yükselmişti. Bu durum burjuvazinin ekonomik gücüne güç katıyordu.³³ Ekonomik anlamda üstün olan burjuvazi sınıfı aynı zamanda siyasi bir kimlik arayışı için de harekete geçecektir.³⁴

Fransa'da 1726'dan 1741'e ve 1771' den 1789'a değin, yaşamsal asgari %56 artar ayrıca aynı dönem içerisinde ücretler de %17 yüksel.³⁵ Bunun sonucunda köyden kente göçün başlamasıyla, kentlerin kenar mahallelerinde açlık ve salgın hastalıklarla karşı karşıya gelen yeni kitleler oluştu.³⁶

18. yüzyılın ortalarına doğru toplumsal infialler baş gösterir. Bu yıllarda artan ekonomik

²⁵ Tanilli, s. 29.

²⁶ Göze, s. 568.

²⁷ A.g.e., s. 569.

²⁸ A.g.e., s. 568.

²⁹ Tanilli, s. 30.

³⁰ A.g.e., s. 31.

³¹ Yakut, s. 74.

³² Göze, s. 569.

³³ Yakut, s. 74.

³⁴ Bolat, s. 150.

³⁵ Tanilli, s. 33.

³⁶ Yakut, s. 74.

krizle birlikte işçi ve köylülerin iyi hasat alamaması zaten var olan sıkıntıları onlar için çekilmez bir hâle getirir ve ülkenin her köşesinde ayaklanmalar görülür. Hatta olaylar başkent Paris'e değin ulaşır; ne var ki, rejim kendine sadık ordusu sayesinde bu ayaklanmayı şimdilik güç de olsa bastırmayı başarmıştır.³⁷

2. Düşünsel Etkiler

Aşağıda ele alacağımız J. Locke, J. J. Rousseau, Montesquieu gibi düşünürlerin fikirleri devrime giden süreçte, halk içerisinde bildiriler, broşürler halinde elden ele dolaşıyordu. 16 ve 17. yüzyıllarda burjuvazi, kralla birlikte hareket ederken bu tarihten sonra monarşi burjuvazi için ayak bağı olmaya başlamıştı.³⁸ O sırada Fransa'da mevcut olan mutlak monarşi anlayışına karşılık yukarıda sayılan yazarların eşitlik, özgürlük, seçime dayalı parlamenter sistem gibi düşünceleri halk tarafından kolayca taraftar bulabilirken³⁹ burjuvazi içinde bu düşünceler devlet yönetimi konusunda siyasi ve felsefi altyapı hazırlayacaktır.⁴⁰

a) J. Locke

Yaşamı

John Locke (1632-1704) felsefi ve siyasi yapıtlarını 17. yüzyılın sonlarına doğru vermiş bir İngiliz filozofudur.⁴¹ Hayatının çoğu 17. yüzyılda geçmesine rağmen, yazılarıyla düşünce özgürlüğünü ve eylemleri akla göre düzenleme anlayışını getirdiği kabul edildiğinden, 18. yüzyıl Aydınlanmasının gerçek kurucusu sayılır.⁴²

Locke'un babası İngiliz iç savaşında Parlamento safında çarpışmış püriten bir avukatı.⁴³ Bu sayede Locke, Parlamentocular'ın siyasi görüşlerini babasından öğrenerek benimsemiştir.⁴⁴ Locke, Oxford'da okur, hekimlik mesleğini seçer, daha sonra da Shaftesbury Kontu Lord Ashley'in özel doktoru olarak göreve başlar. Aynı zamanda Ashley'in çocuklarının eğitime de yardımcı olur ve bu sayede siyasi yaşamı da yakından tanır.⁴⁵

1683'te Lord Shaftesbury gözden düşüp Hollanda'ya kaçmak zorunda kalınca Locke'da onunla birlikte Hollanda'ya kaçar ve Parlamento'nun üstünlüğünü yeniden kuran devrime kadar orada kalır.⁴⁶ 1688 yılında devrimden sonra William, İngiliz tahtına çağırılınca o da İngiltere'ye döner ve sırasıyla İstinaf Komiserliğinde ve Ticaret Bakanlığında yer alır. Yaşlılığında siyaset adamları kendisine sık sık akıl danışmalar da o 1700 yılında resmî görevinden ayrılır ve son günlerinde hep din bilim sorunlarıyla ilgilenir.⁴⁷

Siyasal ve Toplumsal Yaşama İlişkin Görüşleri

Locke kendi politika felsefesini ortaya koymadan önce, mutlak monarşiyi savunan Robert Filmer'in öğretisini ve skolastik dünya görüşünü reddeder. Robert Filmer'in Tanrı'nın Adem'e mutlak ve total bir otorite bahsettiği görüşünün, bugün hiçbir politik otoriteyi meşurlaştırmayacağı gerekçesiyle işe yaramadığını savunur.⁴⁸ Bu nedenle J. Locke, toplum ve devletin kaynağını teorik bir varsayımdan yola çıkarak açıklar.⁴⁹ Yönetimin kaynağının kralların Tanrısal hakları değil de halk olduğunu kanıtlamak amacıyla, insanların bir zamanlar "doğa durumu"nda bulunduğunu ve bu durumdan

³⁷ Tanilli, s. 35.

³⁸ Alaeddin Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi, Bilim ve Sanat Yayınları*, 2. Basım, Ankara, 2010, s. 364.

³⁹ Mehmed Akad-Bihterin Vural Dinçkol, *Genel Kamu Hukuku*, 5. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 2009, s. 154.

⁴⁰ Şenel, s. 364.

⁴¹ A.g.e., s. 364.

⁴² Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, 1985, s. 330.

⁴³ Bertrand Russel, *Batı Felsefesi Tarihi İlkçağ Ortaçağ Yeniçağ*, Say Yayınları, İstanbul, 1983, s. 584.

⁴⁴ Şenel, s. 365.

⁴⁵ Tunar Tuğcu, *Batı Felsefesi Tarihi*, Alesta Yayınları, 2000, s. 441.

⁴⁶ Russel, s. 584.

⁴⁷ Mete Tuncay, *Batı'da Siyasi Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar Yeni Çağ*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002, s. 365.

⁴⁸ Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, 2011, s. 590.

⁴⁹ Akad-Dinçkol, s. 125.

uygar topluma bir toplum sözleşmesiyle geçildiğini söyleyen Locke, her iki durumdan burjuvazinin siyasal görüşlerini destekleyecek sonuçlar çıkarmaya çalışır.⁵⁰

Locke'a göre insanlar doğa durumunda özgür ve eşit durumdaydılar.⁵¹ İnsanlar bu doğal durumda Tanrı'nın onlara verdiği özgür topraklar üzerinde yaşamlarını birlikte devam ettiriyor, düşüncelerini özgürce açıklıyor, işlerini serbestçe düzenliyorlardı.⁵² Burada hiç kimşenin bir diğerine üstünlüğü yoktu.

Bu doğal durumda "İnsanların birbirine zarar vermemesini akıl sağlayacaktır." der Locke. Çünkü akıl, insanlara, kendi gibi eşit ve özgür olan diğer bir insanın yaşamına, sağlığına, özgürlüğüne, mallarına zarar vermemesini söyler.⁵³ Buna rağmen bu hakların ihlal edilmesi durumunda, menfaati zedelenen herkesin yargılama ve cezalandırma yetkisi bu anda doğacaktır. Bu kendi davanda hem yargıç hem davacı olma durumu, insanı kin, nefret, intikam gibi olumsuz sonuçlar doğurabilecek duygularla donatacak, bu duyguların etkisi altındaki davacı ve aynı zamanda yargıç kişinin, adaleti esas alması oldukça güçleşecek ve suçla ceza arasındaki illiyet bağını kurmada zorlanacaktı.⁵⁴

İşte, insanlar bu sorunu çözümlenmek amacıyla doğal durumdan uygar topluma geçmeye kendi iradeleriyle karar vermişlerdir. Doğa durumunda haksızlığa uğrayan bir kişinin, uğradığı haksızlığı kendi imkân ve kabiliyetiyle gidermeye çalışması toplumda huzursuzluk ve çatışma meydana getireceğinden dolayı ortak bir yargıç gereksinimi söz konusuydu.⁵⁵ Böylece bu hak, bireylerin elinden alınarak, toplumun ortak iradesine devredilir, toplum egemenlik hakkı kazanır, yasalar yapılır, yasaları uygulayacak yargıçlar belirlenir, kişiler arası anlaşmazlıklar bu yetkililer tarafından sonuçlanır, topluma ya da kişilere karşı suç iş-

lemiş olanlar da belirlenen cezalara çarptırılırlar.⁵⁶ Bu sayede kişi güvenliği ve mülkiyet hakkı korunmuş olacaktır.

Yargılama ve cezalandırma hakkını bir otoriteye devreden toplum üyeleri yasama görevini de parlamentoya bırakır. Bu, yasaları uygulayacak, anlaşmaları yapacak, savaş ve barışa karar verecek olan ise Locke'a göre yeni bir organ, yürütme organıdır.⁵⁷ Böylece Locke'un felsefesindeki siyasal rejimin temel ilkesi güçler ayrılığı olarak belirecektir.

Devredilen bu yönetim haklarının kullanımında, yeni oluşacak iktidar toplumsal sözleşmenin özünden çıkarılabilecek sınırlamalara mutlak olarak tabidir. Bu yeni oluşmuş olan üstün iktidarın, yönetilenlerin doğal yaşama döneminde sahip oldukları yaşam, özgürlük ve mülkiyet gibi doğal haklarını ihlal etmesi durumunda sözleşme bozulmuş olur.⁵⁸ Böyle bir keyfiliğin söz konusu olması halinde halk, devrettiği iktidarı alabilir ve bu hükümeti uzaklaştırabilir. Bu durumda yurttaşlar, yeni bir hükümet kuruncaya kadar otorite topluma geri döner.⁵⁹ Böylece Locke, iktidarın keyfi uygulamalarına karşın halkın da "direnme hakkı"nı kullanabilmesini öngörmüştür.⁶⁰

Locke'un mülkiyet hakkının ihlaline karşılık direnme hakkını öngörmesi, onun bu hakka en az yaşam ve özgürlük hakkı kadar değer verdiğini gösterir. Bireyin mülkiyet hakkını, mülkiyet edinmesini ve korumasını kendi yasal gücüyle destekleyen her hükümet türü, Locke tarafından desteklenir.⁶¹ İnsanın üzerinde emek harcadığı her şeyi istediği gibi kullanma hakkına sahip olacağını ileri sürer.⁶² Buna göre herkesin ortak malı olan bir ağaçtan bir meyveyi koparan kişi emek harcadığından dolayı o meyvenin sahibi olacaktır. Bunun sınırı ise ihtiyaçtır. Locke özel mülkiyetin sınırını ihtiyaç olarak belirlemiştir. Ancak Locke'a göre buradaki sorun malın çokluğundan değil bozulabilecek olmasından kaynak-

⁵⁰ Şenel, s. 368.

⁵¹ Donald Tannenbaum-David Schultz, *Siyasi Düşünce Tarihi Filozoflar ve Fikirleri*, Çev.: Fatih Demirci, Adres Yayınları, 2007, s. 265.

⁵² Akad-Dinçkol, s. 126.

⁵³ Şenel, s. 369.

⁵⁴ Cevizci, s. 593.

⁵⁵ Şenel, s. 370.

⁵⁶ Göze, s. 165.

⁵⁷ Akad, Dinçkol, s. 128.

⁵⁸ Şenel, s. 373.

⁵⁹ Tannenbaum-Schultz, s. 271.

⁶⁰ Akad-Dinçkol, s. 129.

⁶¹ Tannenbaum-Schultz, s. 277.

⁶² Şenel, s. 378.

lanmaktadır. Ekonomik hayata ticaret ve paranın girmesi bu riski ortadan kaldıracığından dolayı insanlar diledikleri kadar özel mülkiyet edinebileceklerdir.⁶³ Locke'a göre, sağlanan bu kişisel mülkiyete tecavüz olması hâlinde, bu eylemi gerçekleştirenler en ağır şekilde cezalandırılmalıdır.⁶⁴

Lock'un mülkiyete ilişkin görüşleri, sosyal yapıya damgasını vurmaya başlayan liberal ekonomiye⁶⁵ ve kendisinin bir burjuva siyaset kuramı kurucusu olması rolüne uygun düşmektedir.⁶⁶ Bunun yanında, getirdiği güçler ayrılığı ilkesiyle monarşilerin yıkılmasında ve yerlerine ulusal egemenliğe dayalı rejimlerin ikamesinde öncü bir rol oynamıştır.⁶⁷

b) Montesquieu

Siyaset biliminin kurucusu olarak kabul edilen Montesquieu, siyasi düşünceler tarihi açısından önemli bir yere sahiptir.⁶⁸ Aristokrasinin geleneksel ayrıcalıklarını mutlak monarşiye karşı savunmasından dolayı, o sıralar monarşiye kısıtlamalarına karşı özgürlükçü bir tutum takınan burjuvaziyle yolları kesişecek ve burjuvazi Montesquieu'nun görüşlerinden yararlanacaktır.⁶⁹

Yaşamı

Charles de Secondat Baron de la Brede et de Montesquieu (1689-1755) adından anlaşılacağı üzere, aristokrat kökenli bir filozoftur.⁷⁰ 1689'da Bordeaux kentinde doğan Montesquieu, baron unvanını buradan almıştır.⁷¹ 1707 yılında Bordeaux Üniversitesini bitirip avukatlığa başlayan düşünür, amcasının vefatı üzerine önemli bir mirasa konar ve maddi sorunları kalmayınca, Bordeaux Bilimler Akademisine katılarak anatomi, fizik, fiz-

yoloji gibi doğa bilimlerine merakla eğilir ve denemeler kaleme alır.⁷²

Montesquieu, 1721 yılında imzasız olarak yayınlanan *Acem Mektupları* adlı yapıtında, Paris'i görmeye gelen iki İranlı'nın gözünden o tarihlerdeki Fransa'nın toplumsal kurumlarını işneler.⁷³ 1726 yılında Paris Akademisine katılan düşünür, 20 yılı aşkın bir sürede meydana getireceği *Kanunların Ruhü* adlı eserinin hazırlıklarına başlar. 1720 ile 1731 yılları arasında yaptığı seyahatler: Avusturya, İsviçre, İtalya, Almanya, Hollanda seyahatlerinde elde ettiği izlenimler kitap için çok önemli malzemeler sağlayacaktır. Bu sırada İngiltere'de de bir süre kalan düşünür, İngiliz sosyo-politiğini enine boyuna incelemiştir.⁷⁴

Fransa'ya döndüğü 1731 yılından 3 yıl sonra 1734'de *Romalıların Büyüklük ve Çöküş Nedenleri* adlı eserini yazan Montesquieu, 1748 yılında Cenevre'de yayımlanan *Kanunların Ruhü* adlı eseriyle büyük bir başarı kazanır.⁷⁵ Montesquieu bu eserinde, var olan düzendeki çarpıklıkları düzeltmenin yollarını, siyasal toplumu meydana getiren bütün öğeleri; fiziki ortam, ırksal nitelikler, ekonomik ve dinsel kurumları açıklayarak göstermeye çalışır.⁷⁶

Montesquieu'nun Siyasi Görüşleri (Kanunların Ruhü)

a) Yasanın ruhu

Eserinin başında, genel soyutlamalardan ve tümdengelim metodundan uzaklaşacağını, pozitif bilimlerde olduğu gibi gözlem ve deney metodunu kullanacağını açıklayan Montesquieu, bu eserde, farklı toplumların yapısını ve özelliklerini incelerken insan ilişkileri ve kurumlar arasında var olan bağın, siyasi ve hukuki yapıya ne şekilde tesir ettiğini gözler önüne sermiştir.⁷⁷ Böylece düşünür, yasaların ruhunu, doğal hukuka, toplum sözleşmelerine dayandı-

⁶³ Göze, s. 176.

⁶⁴ Şenel, s. 379.

⁶⁵ Akad-Diçkol, s. 131.

⁶⁶ Şenel, s. 379.

⁶⁷ Akad-Diçkol, s. 129.

⁶⁸ Göze, s. 183.

⁶⁹ Şenel, s. 379.

⁷⁰ Şenel, s. 380.

⁷¹ Akad-Diçkol, s. 145.

⁷² Ülker Gürkan, *Montesquieu ve Kanunların Ruhü*, AUHF, 1998, s. 9.

⁷³ Akad-Diçkol, s. 145.

⁷⁴ Gürkan, s. 9.

⁷⁵ A.g.e., s. 10.

⁷⁶ Akad, Diçkol, s. 145.

⁷⁷ Göze, s. 184.

ran birçok Aydınlanma düşünüründen ayrılarak çevresel etmenler üzerinde yoğunlaşır.⁷⁸

Çevresel etmenlere ağırlık vermesinin temelinde, Hipokrates'ten ve Aristoteles'den beri dillendirilen, kuzey, güney ve orta iklim kuşaklarının insanların, farklı karakterlere sahip oldukları görüşü vardır.⁷⁹ Ona göre iklim o denli etkilidir ki insanın biyo-psikolojik yapısında dolayısıyla karakterinde, beşer akli bu üstün illete daima bağlı kalmaktadır.⁸⁰ O bu düşüncesini, soğuk iklim insanı daha dayanıklı, özgüveni yüksek, daha yürekli, kin ve intikam duygularından uzakken sıcak iklim insanı yaşlılar gibi çekingen, hisleriyle hareket eden, zihnen ve bedenen tembel bir karaktere sahip diyerek örneklendirir.⁸¹

İnsanın biyo-psikolojik yapısında meydana gelen bu etki, içinde bulunduğu topluma, toplumun müesseselerine ve kanunlarına da yansır. Sıcak ülkelerdeki kadınların evlenme ve buluş yaşının çok erken olması buna karşılık ılıman iklimde kadınların daha geç yaşlarda buluşa ermesi örneğiyle Montesquieu, bu durumu açıklamaya çalışır.⁸²

Montesquieu'ya göre ülkelerin coğrafi durumlarından kaynaklı iklim özellikleri nasıl insan tutum ve davranışlarını etkiliyorsa, siyasi yönetimleri de etkiler.⁸³ Geniş ovaların bulunduğu Asya'da büyük ve yaygın devletler kurulup zorbalıkla yönetilirken, engebeli bir araziye sahip Avrupa'da özgür ve bağımsız küçük devletler kurulmuştur.⁸⁴

Montesquieu yasanın ruhunu sadece çevresel etmenlere bağlamamıştır. Bunun yanında din, ekonomi, gelenek gibi öğelerin de yasaların oluşumunda etkili olduğunu belirtmektedir.⁸⁵ Bu gibi etmenler yasalarla sadece ilişkili değil uyumlu da olmalıdır. Çünkü yasaların sergilediği veya sergilemesi gereken söz konusu ilişkiler bütünü yasaların ruhunu meydana

na getirecektir.⁸⁶ Montesquieu, ülkelerdeki yasaların, anayasanın, siyasal kurumların, sayılan etmenlerin o ülkedeki durumlarına göre şekilleneceğini söyleyerek, evrensel bir en iyi yönetim biçiminden söz edilemeyeceğini ve herhangi bir ülkedeki geleneksel yasalar, kurumlar ve yönetim biçimlerinin, o ülkenin koşullarına en uygun olan olduğunu anlatmıştır.⁸⁷

b) Montesquieu'da Yönetim Biçimleri

Kendisi de bir aristokrat olan Montesquieu, aristokratik ayrıcalıkların krala karşı korunarak sürdürülen İngiliz siyasal düzenini beğenir. Fransız aristokratlarının böyle bir yönetim tarzında ayrıcalıklarına kavuşabileceğini öngörüyordu. Böylece o yönetime ilişkin görüşlerini bu doğrultuda oluşturdu.⁸⁸

Montesquieu, iktidarın kimde olduğu ve iktidarda olanın bu gücünü nasıl kullandığından hareketle yönetim biçimlerini monarşi, despotizm, cumhuriyet şeklinde üçe ayırır. Monarşi tek kişinin belli temel yasalara göre yönetimi anlamına gelirken, despotizm yine tek kişinin yönetimi olmasına karşın burada iktidar sahibinin yönetimi yasa tanımaz bir şekilde gerçekleştirecektir.⁸⁹ Cumhuriyet yönetimi ise halkın tamamının ya da bir kısmının egemen güce sahip olmasıdır.⁹⁰

“Cumhuriyetlerde egemen güce halkın bütünü sahipse buna demokratik cumhuriyet, bir kısmı sahipse aristokratik cumhuriyet” der Montesquieu. Demokrasilerde halk kendi oylarıyla yönetimi tayin eder ve bu durumda hem yöneten hem de yönetilen olur. Burada gerçekleşen halkın bizatihi kendisinin tüm işleri yapamayacağından dolayı bu işleri bir kurula bırakmasıdır. Bu sistemdeki temel ilke erdemdir ve bu erdem yurt sevgisine, fedakârlığa, eşitliğe ve yasalara dayanır. Aristokrasilerde ise yöneticiler doğuştan imtiyazlıdır ve bu kişileri belli bir azınlık seçer. İlkesi ölçülülüktür ve yöneticiler eğitimle yönetime hazırlanmıştır.⁹¹

⁷⁸ Şenel, s. 382.

⁷⁹ A.g.e., s. 382.

⁸⁰ Gürkan, s. 17.

⁸¹ Göze, s. 187.

⁸² A.g.e., s. 188.

⁸³ Şenel, s. 382.

⁸⁴ Göze, s. 189.

⁸⁵ Şenel, s. 383.

⁸⁶ Cevizci, s. 658.

⁸⁷ Şenel, s. 383.

⁸⁸ A.g.e., s. 385.

⁸⁹ Cevizci, s. 659.

⁹⁰ Göze, s. 189.

⁹¹ Akad-Dinçkol, s. 152.

Monarşilerde yönetim bir kişinin elinde olsa da yönetim belli ve yerleşmiş kurallara göre yapılır. Montesquieu burada bir tür meşruti monarşiden bahseder.⁹² Monarşiler, ticaret ve sanayinin geliştiği orta büyüklükteki sınıflı toplumlarda görülebilir. Çünkü bu toplumda halktan ekonomik ve siyasal yönden çok üstün bir soylular sınıfı, bir soy ve sınıf hiyerarşisi olacaktır. Bunlar ve diğer bir sınıf olan ruhbanlar ancak hükümdarın keyfi davranışlarını sınırlandırabilirler.

Montesquieu kendi zamanındaki monarşileri ve İngiltere'yi bu yönetim şeklinde örnek olarak gösterir.⁹³ Tek kişinin toplumu keyfince ve zorbaca yönettiği despotik yönetimlerde zorba, Montesquieu'nun tanımına göre, cahil, tembel, kendini her şeyin hâkimi sanan, hislerinin kölesi olmuş bir kişidir. Zorba yönetimlerde korkunun dışında şan, şeref, erdem gibi değerlerden söz edilemez. Halk yasalara göre yargılanırken toplumun ileri gelenleri zorbanın keyfine göre yargılanır. Devletin korunması bu yönetimlerde hükümdarın korunması anlamına gelir. Montesquieu, bu tarz yönetimlere karşı halkların her zaman başkaldıracaklarına inanmıştır.⁹⁴

c) Özgürlük için Kuvvetler Ayrılığı

Montesquieu, Fransa'da özgürlüklerin çiğnenmesini, despotluğu kral ile halk arasında dengeleyici bir unsur olarak aristokrasinin olmamasına bağlıyordu. Özgürlüğün, İngiliz anayasasında olduğu gibi yasama, yürütme, yargı erklerinin birbirinden ayrı olmasıyla sağlanıp korunacağına inanıyordu. Söz konusu erklerin ayrı olması sayesinde bunlar birbirini denetleyebilecek ve ülke despotluğa gitmeyecekti.⁹⁵ Montesquieu, bu iktidarın iktidarla sınırlanma görüşünü benimsemesine karşın, sert bir güçler ayrılığından yana değildir. Güçlerin birbirleriyle karşılıklı bir uyum içinde faaliyet göstermesini ister.⁹⁶

Montesquieu'ya göre özgürlük sadece demokrasilerin bir özelliği değildir. Bazen bir

monarşi, bir demokrasiden daha özgürlükçü olabilir. Despotizm sorunludur ancak bunun dışındaki yönetim biçimlerinde özgürlük, yönetim biçimlerinden çok yasama, yürütme ve yargı erklerinin nasıl dizayn edildiği ile ilgilidir.⁹⁷

Montesquieu'nun İngiliz anayasasını örnek almasına rağmen bundan farklı olarak, aristokratların ayrıcalıklarını mutlak monarşiye karşı korumak için kurguladığı güçler ayrılığı kuramı burjuvazice benimsenecektir. Burjuva bu düşünceyi mutlak monarşiyi yıkmak için kullanmıştır. Devrim başarıya uğrayıp mutlak monarşi yıkılınca bu ilke Fransız devletinin anayasasına girecek ve varlığını çağdaş anayasalara kadar sürdürebilen bir anayasa ilkesi durumuna gelecektir.⁹⁸

Soylu bir düşünür olan Montesquieu, bu sosyal sınıfın yüceliğine inanır, hukukçu ve hâkim olmasından dolayı feodal düzenden arta kalan birtakım ayrıcalıklara sahip olması, onu bunları korumaya itmiştir. Bu anlamda Montesquieu, İngiltere'de ve Hollanda'da gelişen görüşler karşısında tutucu bir düşünür olarak görülür.⁹⁹

c) Jean-Jacques Rousseau

Rousseau, ekonomik ve toplumsal tabanını, 19. yüzyılda edinecek bir ideolojinin temsilcisi olmuştur. Bu sebeple, Rousseau'nun düşünceleri çağının ilerisindedir.¹⁰⁰ Rousseau, kimine göre devrimci ve bireyci, kimine göre de mutlakiyetçidir. Düşünürün, görüşlerinin etkisi günümüze kadar sürmüştür.¹⁰¹

Yaşamı

28 Haziran 1712'de Cenevre'de Isaac Rousseau ve Suzanne Bernard'ın ikinci çocukları olarak dünyaya geldi. Annesi ise aynı yılın 7 Temmuz'un da yaşamını yitirdi.¹⁰² 66 yıl ha-

⁹² Şenel, s. 385.

⁹³ Gürkan, s. 21.

⁹⁴ Göze, s. 196.

⁹⁵ Şenel, s. 386.

⁹⁶ Akad-Diçkol, s. 153.

⁹⁷ Cevizci, s. 665.

⁹⁸ Şenel, s. 387.

⁹⁹ Göze, s. 201.

¹⁰⁰ Şenel, s. 387.

¹⁰¹ Göze, s. 202.

¹⁰² J. J. Rousseau, *Toplum Sözleşmesi ya da Siyaset Hukuku İlkeleri*, Çev.: İsmail Yerguz, Say Yayınları, s. 17.

yatta kalan Rousseau, 2 Temmuz 1778'de öldü.

Rousseau'nun babası saatçiydi ve ataları Fransa'dan kaçan Calvinici Protestan bir gruba mensuptu. Annesinin erken yaşta ölümü huzursuz bir çocuk olmasına yol açtı. Bu bütün yaşamını etkileyecek, soyut anlamda çok insan sever olmasına karşılık, kişisel ilişkilerde insanlarla geçinemeyecektir. Fransızca konuşulan İsviçre kantonlarının en önemli merkezi olan Cenevre'nin özgür ve demokratik yönetimi Rousseau'yu etkileyecektir. Yalnız bir köy okuluna gitmekten başka bir okula gitmeyecek ve tamamıyla kendi kendini yetiştirecektir.¹⁰³

7 yaşında Plutarkhos'un yapıtlarını dinleyen Rousseau, onun özellikle Sparta toplumunu ve Spartalı tanrısal yasa koyucu Lykurgos'u anlatan yapıtıdan etkilenecektir. Yapıtta bahsedilen Sparta toplumunun sade, eşitliğe dayalı yaşamı onu derinden etkilemiştir.¹⁰⁴

Paris'teki sanat ve düşünce çevresine girmek ve burada kendisini kanıtlamak isteyen Rousseau, bir süre sonra bu idealini gerçekleştirebilir. Burada Fransız *Ansiklopedi*'sini hazırlayan Diderot ile çalışma olanağı bulur.¹⁰⁵ Daha sonra Diderot, fitne çıkaran yazılar yazdığı gerekçesiyle tutuklanır. Rousseau onu ziyaret amacıyla seyahat ederken, sanatların ve bilimlerin insan ahlakına katkıda bulunup bulunmadığına dair bir yazı yarışmasının duyurusunu okur. Rousseau, Dijon Akademisinin açtığı bu yarışmaya katılır ve olumsuz görüş bildiren bir yazıyla bu yarışmayı kazanır. Bu ona büyük bir ün kazandıracaktır.¹⁰⁶

Rousseau bu yapıtında, doğa için bilime ve uygarlığa karşı çıkar. Ona göre insanlık tarihinde bilim ve sanatın gelişim seyri ile ahlakın gelişimi ters olmuştur. Bu anlayışı ile Rousseau içinde yaşadığı döneme ve topluma ahlaki bir eleştiri yapmıştır. Buna göre uygarlık ve akıl ile gelen modern düşünce insanların erdemlerini yok etmektedir. Rousseau'ya göre mutluluğun bilgisi elde edilince toplumsal bozulma ve ahlaki çöküntü meydana gelmiş-

tir. Sanat ise insanların lüks tutkusu ve boş gururu sonucu meydana gelmiştir. Şu hâlde yapılması gereken tek şey, vicdanın sesini dinlemek ve kaybolan erdemi yeniden bulmaktır.¹⁰⁷

1754'te Dijon Akademisi yine buna benzer bir yarışma düzenleyecektir. Rousseau burada ikinci "konuşma"sını insanlar arasında eşitsizliğin kaynağının ne olduğu ve doğa yasasının buna izin verip vermediği üzerine yazar.¹⁰⁸

1762 Ocak ayında *Malesherbes'e Mektuplar*'ı yazar. Aynı yılın Nisan ayında *Toplum Sözleşmesi*'ni, Mayıs'ta *Emil*'i yayınlar. Rousseau'nun, *Toplum Sözleşmesi* ile hem çağdaşı düşünürleri, hem Fransız Devrimi'ni, hem de sonraki dönemdeki düşünürleri etkilemesine karşın bu iki kitap, o dönemde mahkûm edilir ve Rousseau Fransa'dan kaçmak zorunda kalır.¹⁰⁹ Bir ara Almanya'da yaşar daha sonra David Hume'un çağrısı üzerine İngiltere'ye geçer. 1770 yılında Paris'e yerleşme iznini alır ve orada köşesine çekilir. Bu sırada Portekiz ve Polonya'nın kendisinden anayasa taslağı istemesi üzerine bunları hazırlar. Daha sonra yaşamını anlattığı *İtiraf*lar adlı yapıtını yazmaya başlar, fakat bunu tamamlayamadan 1778 yılında ölür.¹¹⁰

Siyasi Görüşleri

Rousseau, siyasi görüşlerini doğal yaşam, sözleşme, genel irade ve yasaların üstünlüğü, egemenliğin niteliği ve güçler birliği ilkeleri üzerine inşa edecektir.¹¹¹

a) Doğa Durumu ve İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin kaynağı

Rousseau siyasal görüşlerini açıklarken, tüm "Doğal Hukuk Okulu" düşünürlerinin çizdiği insan anlayışı ve doğal yaşama döneminden yola çıkar. Ancak Rousseau'nun öngördüğü doğal yaşama dönemi ve vardığı sonuçlar farklıdır.¹¹²

¹⁰³ Tuncay, s. 345.

¹⁰⁴ Şenel, s. 387.

¹⁰⁵ Akad-Dinçkol, s. 132.

¹⁰⁶ Tannenbaum-Schultz, s. 283.

¹⁰⁷ Akad-Dinçkol, s. 133.

¹⁰⁸ Tuncay, s. 346.

¹⁰⁹ J. J. Rousseau, s. 21.

¹¹⁰ Şenel, s. 389.

¹¹¹ Akad-Dinçkol s. 133.

¹¹² Göze, s. 203.

Rousseau'ya göre insan doğal yaşamda mutludur. Gereksinimleri sınırlı, talepleri az olduğundan dolayı pek fazla sorun yaşamaz. Bu ortamda insan, doğanın nimetlerinden beslenir. Örneğin, yanındaki ağaçtan elma yiyerek karnını doyurur, pınardan su içerek de susuzluğunu giderir. Böylece hiçbir şeye veya hiç kimseye muhtaç olmaz.¹¹³

Ancak, bir gün bir kimse çıkar, madencilik ve tarımın bulunup önem kazanmasından sonra bir tarlanın etrafını çitleyerek "burası bana aittir" der. Bu söze birkaç saf kişinin inanmasıyla doğal yaşam bozulur ve uygar toplum ortaya çıkar. Aynı zamanda bu kimse mülkiyet kurumunu yaratır ve bu kurum yüzünden insanlık tarihi boyunca; hırsızlıklar, adam öldürmeler, savaşlar vuku bulur.¹¹⁴

Mülkiyet doğal toplumda barışa son verir ve savaş durumu yaratır. Mülkiyet sahibi olan kimseler, zararlarını önlemek, mülklerini korumak ve savaşı sonlandırmak için birtakım çareler ararlar. Savaşa son vereceği umudu ile herkes, sözleşme konusunda mutabık kalır ve bunu onaylar ancak hiç kimse "*zincirlerini kendi elleriyle boğazlarına geçirdiğinin*" farkında değildir.¹¹⁵

b) Rousseau'nun Toplumsal Sözleşmesi

Rousseau'ya göre toplum sözleşmesi, insanlık doğal durumdan çıkıp uygar topluma geçerken oluşur. Onun bahsettiği doğal toplumda meydana gelen birtakım sıkıntılar karşısında insanlar bir birlik oluşturmak durumunda kalır. Ancak bu öyle bir kurum olmalıdır ki, insanlar bu durumda özgürlüklerinden taviz vermek bir yana daha özgür olmalı ve sadece kendisine itaat edebilmelidir.¹¹⁶ Rousseau, toplum sözleşmesinin işlevini açıklamak için şöyle der:

"Her bireyin malını ve canını tüm ortak gücüyle savunan öyle bir toplum biçiminin bulunması gerekir ki, bu toplumda her birey hem herkesle bir olduğu halde sadece kendine itaat etsin ve eskisi kadar da özgür olsun."

Toplum sözleşmesinin çözüm getirdiği temel sorun budur...¹¹⁷

Rousseau bu şekilde birey-toplum sentezi yapmaya, bireysel çıkarlarla toplumsal çıkarları aynileştirmeye çalışır. Rousseau'nun felsefesinde bunu çözecek temel kavram, "genel irade" olacaktır.¹¹⁸

c) Genel İrade

Rousseau, insanların özel amaçlarını ortak bir iyiye tabi kılmayı reddettikleri sürece, hayatlarını güzel bir şekilde yaşayamayacaklarını düşünür. Ona göre, onların daha büyük ve birleşmiş bir toplum haline geldiği bir durumda bir sözleşme oluşturulmalı ve herkes karşılıklı tam bir bağımlılıkla bu sözleşmeye taraf olmalıdır. Bağımlılık, herkes için eşit olduğundan yabancılaşma ve egemenlik problemi kendiliğinden çözülür.¹¹⁹

Ancak herkesin oybirliğiyle gerçekleştirilecek olan toplumsal sözleşme, şu felsefe ile oluşturulacaktır:

"Her birimiz bütün varlık ve gücümüzü genel iradenin yüce yönetimi altına koyuyoruz ve her üyeyi bütünün bölünmez parçası olarak kabul ediyoruz."¹²⁰

Toplum sözleşmesinin yapılmasının ardından, toplum üyeleri sözleşmeye uymakla aslında kendilerine uyar. Çünkü haklarının ve özgürlüklerinin tümünü devretmiş olmakla birlikte, tüm haklarını eksiksiz kullanmaya devam edeceklerdir. Burada değişen sadece daha önce doğa durumunda sahip olunan haklar güvencesizken, bunun "genel irade"ye bırakılmasıyla söz konusu haklar artık güvenceli olacaktır.¹²¹

Genel iradenin bu güvenceyi sağlayabilmesi ise birtakım özelliklere sahip olmasına bağlıdır. İlk olarak genel irade devredilemez bir niteliğe sahiptir. İktidarlar el değiştirse de genel irade değişmez çünkü genel irade tüm halka aittir ve bir halkın genel iradesini değiştirmek demek bizzat halkı değiştirmek de-

¹¹³ Akad-Dinçkol, s. 134.

¹¹⁴ Şenel, s. 392.

¹¹⁵ A.g.e., s. 392.

¹¹⁶ Cevizci, s. 786.

¹¹⁷ J. J. Rousseau, s. 67.

¹¹⁸ Şenel, s. 394.

¹¹⁹ Tannenbaum-Schultz, s. 293.

¹²⁰ Göze, s. 213.

¹²¹ Şenel, s. 394.

mektir ki bu durumda başka bir ulusun genel iradesinden söz edilir. İktidar mebusları ise halkın temsilcisi değil görevlileridirler. Bu durumda onların değişmesi genel iradenin varlığını etkilemeyecektir.¹²²

Genel irade bölünmez, çünkü irade ya geneldir ya da değildir, ya tüm halka aittir ya da halkın bir kısmınıdır. İradenin genel olması halinde bu yasa gücündedir ve egemenliği ifade eder, diğer durumda, irade halkın bir bölümüne aitse burada özel bir iradeden bahsedilmesi gerekir. Bu durumdaki bir karar ise ancak kişisel karar niteliğindedir.¹²³

Genel iradenin diğer bir özelliği yanılmaz oluşu ve her zaman kamu yararını amaçlamasıdır. Bu amaç doğrultusunda genel istencin ortaya çıkması için oy çokluğuna ya da oybirliğine gerek yoktur, çünkü asıl olan kamu yararındır, yani toplum çıkarına olmayan bir kararda oybirliği sağlanmış olsa bile genel istence uygun sayılmayacaktır. Buna karşılık, çoğunluğun katılmadığı bir görüş toplum çıkarına uygun olması halinde genel istence uygun kabul edilecektir. Hatta tek bir kişinin bile görüşü kamu yararına ise genel irade bu görüştür. Bu durumda, Rousseau'nun felsefesine göre, genel istenci temsil edip kullanan egemen, bir azınlık, çoğunluk veya bir kişi ya da toplumun tamamı olabilecektir.¹²⁴

d) Yönetim Türleri

Rousseau'da yönetim konusunda Eski Yunan düşünürlerinde olduğu gibi, klasik ayrımı benimser. Böylece Rousseau'da yönetim demokrasi, aristokrasi, monarşi şeklinde üçe ayrılmıştır.¹²⁵

Rousseau bu ayrımı yaparken, ele aldığımız diğer düşünürlerden farklı olarak egemen güçle hükümeti birbirinden ayırarak iktidarın meşruiyetini bu ayrıma bağlar. Ona göre hükümet egemen gücün aracısı konumundadır. Hükümet, yurttaşlarla egemen toplum arasında yer alır ve bunların karşılıklı ilişkilerini düzenler. Buna ek olarak hükümet, yasaları uygular ve özgürlükleri korur. Tüm bu görevleri

hükümete halk vermiştir ve halkın görevlisi olan yöneticiler bu görevleri başarmak için verilen yetkileri kullanırlar.¹²⁶

Görüldüğü üzere Rousseau'nun felsefesinde egemenlik hep halktadır. Oysa daha önce ele aldığımız düşünürlere göre, egemenin kriteri bunu kimin elinde bulundurduyuyla ilgiliydi. Rousseau'nun egemenliğin halkta olduğu düşüncesi netleştirildikten sonra yönetim biçimleri daha iyi anlaşılacaktır.¹²⁷

Rousseau demokrasinin küçük devletler bakımından oldukça uygun olduğunu düşünse de, halkın hem yapıcı hem yürütücü olduğu saf demokrasinin bundan önce hiç var olmadığını ve bundan sonra da hiç var olmayacağı görüşündedir.¹²⁸ Rousseau şöyle der:

“Sözcüğü gerçek anlamda ele aldığımızda gerçek demokrasinin hiçbir zaman var olmadığını ve hiçbir zaman da var olmayacağını düşünebiliriz. Çoğunluğun yönetmesi ve azınlığın yönetilmesi doğal düzene aykırıdır. Kamusal sorunlarla ilgilenmek için halkın sürekli toplanması düşünülemez ve bu iş için yönetim biçimi değiştirilmeden komisyonlar kurlamayacağı da kolayca anlaşılır.”¹²⁹

Temsili demokrasileri “seçilmiş aristokrasiler” olarak gören Rousseau, bu yönetim şeklini, yasa yapma gücünün küçük bir grupta toplanması nedeniyle eleştirir. Rousseau'ya göre egemenlik devredilemez olduğundan yasa yapma gücü temsili demokrasilerde temsilcilere meşru bir biçimde devredilmiş sayılmaz.¹³⁰ Buna karşılık Rousseau'nun bu yönetim şeklini iyi yönetimler olarak gördüğü durumlar da vardır. O'na göre, ılıman iklimli ve lükse yol açmayacak şekilde orta verimlilikte olan ülkelerde ekonomik eşitsizlik yaratacak koşullar bulunmadığından dolayı bu yönetim şekli iyidir. Ekonomik eşitliğin bulunmadığı durumlarda “temsil” düzeneğinin zengin, varlıklı kimselerden yana işleyeceğini düşünen Rousseau, bu kanaate varmıştır.¹³¹

¹²² Akad-Dinçkol, s. 137.

¹²³ Göze, s. 214.

¹²⁴ Şenel, s. 395.

¹²⁵ Akad-Dinçkol, s. 140.

¹²⁶ Göze, s. 218.

¹²⁷ Akad-Dinçkol, s. 140.

¹²⁸ Tannenbaum-Schultz, s. 309.

¹²⁹ J. J. Rousseau, s. 121.

¹³⁰ Tannenbaum-Schultz, s. 309.

¹³¹ Şenel, s. 396.

Rousseau'ya göre aristokrasi, egemenliğin yönetim işini bir azınlığın eline bırakmasıdır. Rousseau aristokrasiyi de kendi içerisinde doğal, katılımcı ve seçimli aristokrasi olmak üzere üçe ayırır. İlkel toplumlarda aile şeflerinin ve çevresindeki azınlığın yönetimini doğal aristokrasi diye nitelendirir. Ona göre aristokrasinin en kötü modeli katılımcı aristokrasi iken en iyisi seçimli aristokrasidir. Katılımcı aristokraside yönetim miras yoluyla babadan oğula geçer. Zenginler bu şekilde iktidarı hep ellerinde tutacağından bu en kötü aristokratik yönetim biçimidir. Seçimli aristokraside ise bilginler seçimle iş başına gelir, kendilerinin değil, halkın yararını göz önünde tutarlar.¹³²

Egemen gücün yasaları yaptığı ve tek kişinin bu yasalara göre yönetim işlerini gerçekleştirdiği monarşi de yönetici halkın mutluluğunu gözetmez ve iktidar gücü halkın zararına işler.¹³³ Rousseau bu durumu şöyle açıklar:

“Büyük bir devletin yönetilmesi güç olabilir ama tek bir kişi tarafından yönetilmesi daha güçtür ve kral yerine vekil tayin ettiğinde neler olup bittiğini herkes görür.”

“... Monarşilerde yüksek görevlere gelenler genellikle insan müsveddeleri, dolandırıcı, düzenbaz, entrikacı kimselerdir ve bunlar sınırlı yetenekleriyle saraylarda göreve gelebilirler ve bu göreve gelir gelmez de budalalıklarını, aptallıklarını, becerisizliklerini sergilemekten başka bir şey yapmazlar...”¹³⁴

Böylece bütün yönetim biçimlerini eleştiren Rousseau, en iyi yönetim bunların hiçbirisidir der. O, bir ülkede mevcut olan bir yönetim biçiminin bulunduğu ülkenin özelliklerinden etkilenip bu verilere göre şekillendiğini savunur. Ancak, Rousseau'ya göre, halkın mutluluğunu gözetken, bunun devamlılığını sağlayan bir yönetim biçimi için de hiç kimse bir şey söylemez.¹³⁵

e) Yönetimlerin Çöküşü

Rousseau'ya göre yönetim iki şekilde bozulur. Bunlardan birisi yönetim kadrosunun daralmasıdır. Bu hâlde yönetim demokrasi-

den aristokrasiye, aristokrasiden de monarşiye geçer. Diğer devletlerin dağılmasıdır ki, bu da iki şekilde gerçekleşir.

Yöneticiler yasalara uygun hareket etmezse egemen gücü gasp ederse bu durumda devlet dağılır ve yöneticiler zorba olurlar. Bu halde sosyal sözleşme bozulmuş demektir. Hükümet üyeleri hep birlikte kullanmaları gereken yetkileri tek tek kullanırlarsa bu durumda yönetici sayısı kadar hükümet olacağından devleti sonu gelmiş demektir.¹³⁶

Rousseau, çok iyi yönetilen bir yönetim biçiminin dahi sonsuza kadar sürüp gitmeyeceğini düşünür. Toplum, kişiler arasında bireysel bencillik hep var olduğundan doğduğundan itibaren çürüme tehdidiyle karşı karşıyadır.¹³⁷ Rousseau,

“Bireysel irade genel iradeyi sürekli etkilediğinden hükümet de egemenliği etkileme konusunda sürekli çaba içindedir. Bu çaba arttıkça temel yapı da değişir ve burada hükümdarın iradesine karşı çıkıp bir denge kurabilecek bütünlük iradesi olmadığından hükümdar sonunda zorunlu olarak egemen güce baskı yapacak ve toplum sözleşmesini bozacaktır. Bu kusur temel ve kaçınılmazdır ve siyasal topluluğun ortaya çıkışından beri sürekli yok etmeye çalışır, tıpkı yaşlılık ve ölümün insan bedenini yok etmesi gibi...”

sözleriyle konuyu açıklayıp örneklendirir.¹³⁸

Sonuç olarak Rousseau, düşüncelerinde, bir yandan somut iktidarın keyfilliğini önlemek öte yandan bireylerin bencil davranışlarına karşı çıkmak için akıl, ahlak, adalet ve erdeminden bahsetmiştir. Kişinin doğal yaşama dönemindeki mutluluğunu yakalamasının zor olduğunu düşünerek, kişiyi ön plana alan, onun mülkiyet hakkını, özgürlüğünü güvenceye bağlayan bir sistem öngörmüştür.¹³⁹

Buna karşın Rousseau'nun genel istenç kavramı, hem demokratik hem otoriter yönetimler tarafından benimsenmiştir. Fransız Devrimi'nin burjuva demokratik düşünceleriyle birlikte otoriter bir devlet anlayışı geliştiren Hegel'i etkilemesi buna örnektir. Bunun dı-

¹³² Akad-Dinçkol, s. 142.

¹³³ Göze, s. 220.

¹³⁴ J. J. Rousseau, s. 126.

¹³⁵ Akad-Dinçkol, J. Touchard'dan intihalen s. 142.

¹³⁶ Göze, s. 223.

¹³⁷ Tannenbaum-Schultz, s. 310.

¹³⁸ J. J. Rousseau, s. 139.

¹³⁹ Akad-Dinçkol, s. 144.

şında Lenin gibi bir komünist parti lideri, Hitler, Mussolini gibi faşist parti liderleri onun kuramlarından yararlanarak genel iradeyi temsil ettiklerini söylemişlerdir. Diğer taraftan Rousseau'nun egemenliğin koşulsuz halkta olduğu ilkesi, çağdaş anayasalara geçmiştir.¹⁴⁰

1789 FRANSIZ DEVRİMİ

18. yüzyılın ikinci yarısında dünya tarihî açısından iki önemli devrim gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki Amerikan, ikincisi Fransız Devrimi'dir. Amerikan Devrimi sayesinde "Yeni Dünya" için geniş bir alan açılırken, Fransız Devrimi "Eski Dünya"da 25 yıl sürecek bir dizi karışıklığa yol açmıştır.¹⁴¹

Fransız Devrimi en az beş yüz yıllık ekonomik ve toplumsal bir birikimin ürünüdür. İngiliz ve Amerikan devrimlerinin daha önce gerçekleşmesine rağmen, bu dönemde gelişen insan düşüncesine ait siyasal ve toplumsal anlayış, ancak Fransız Devrimi sonrasında hızla yayılan bir ideoloji hâline gelmiştir. Bununla birlikte iktisadi alanda yaşanan büyük değişimler de ancak Fransız İhtilali'nden sonra tüm dünyaya yayılmıştır.¹⁴²

1. Devrim'e Giden Süreçte Yaşananlar

1788 Fransa'sında sanayide ve ticarete büyük bir durgunluk hâkimdi. Ayrıca bu yılın yaz aylarında elde edilen hasat da oldukça kötüydü. Kış şartları da alışılmamış bir şekilde oldukça sertti. Birçok ırmağın donması, ısının sıfırın altında eksi on sekizlere düşmesi ve bağların mahvolması kentlerde ve köylerde yaşayan halk kitlelerini büyük bir kıtlık ve sefaletin içerisine düşürdü. Köylüler, köylerinden umudunu keserek rastgele yola çıkıyor, isyan ediyorlardı.

Bu tarz hareketler ülkenin çeşitli yerlerinde görülmeye başlandı. Kentlerde ise fakir halk dükkânları yağmalamaya başlamıştı. Paris'in

çeşitli yerlerinde hükümete karşı el ilanları dağıtmaya başlanmıştı.¹⁴³

Fransa'da yaşanan bu büyük mali buhran bir türlü sonlandırılmıyor, aksine gün geçtikçe gelir açığı artıyordu. İflas noktasına gelen devlet maliyesi kendini yenilemek zorundaydı. İlk olarak akla vergide eşitlik sağlanarak gelir açığının kapatılması geldi. O zamanlar vergiden muaf olan kilise ve soylulardan vergi alınması hâlinde hazine açığı belki azalacaktır. Aynı zamanda vergilerin eşit alınmasıyla bölgeler arasında da eşitlik sağlanacaktı. Bazı bölgelerin ayrıcalıklarına son verilmesiyle de hazine açığına çözüm bulunması düşünülüyordu.¹⁴⁴

Vergide eşitliğin sağlanması için o sıralar Maliye Bakanı olan Calonne çalışmalarına başlar. Calonne'un hazırladığı reform önerisi soyluları da genel bir arazi vergisinin kapsamı altına almayı öngörüyordu. Ne var ki, Calonne'nin önerisi, kendisinin öneriyi parlamentodan geçiremeyeceğini düşünüp yalnızca bu konuya ilişkin özel bir meclis kurmasına rağmen, bu meclis tarafından reddedilir ve Calonne görevi bırakmak zorunda kalır.¹⁴⁵

Calonne'un yerine yeni Maliye Bakanı Brienne olur. Maliye bakanı değişse de ülkeyi düzlüğe çıkarmak için tek çıkar yolun soylulardan da vergi alma fikri değişmeyecekti. Ancak Brienne, özel bir meclis kurarak öneriyi kabul ettirmeye çalışmak yerine "eyalet meclisleri" kurarak, buralarda destek arama yolunu seçer. Bu meclislerde "üçüncü sınıf" ruhbanlar ve soyluların toplamı oranında temsil edildiğinden dolayı Brienne, burjuvazi ile soylular arasında çatışma çıkarmayı ve çıkacak çatışmadan yararlanmayı umut ediyordu. Ancak, eyalet meclisleri dahi bu öneriyi benimsemeyecek ve Brienne bu öneriyi parlamentolara götürmek zorunda kalacaktı. Buradan çıkan sonuç ise kimse için şaşırtıcı değildi. Parlamento öneriyi reddedecek ve bu olay Fransız monarşisine vurulan ciddi bir darbe olarak tarihte kendine yer edinecekti.¹⁴⁶

¹⁴⁰ Şenel, s.397.

¹⁴¹ Oral Sander, *Styasî Tarih İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, s. 118.

¹⁴² Toktamış Ateş, *Styasî Tarih*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 93.

¹⁴³ Tanilli, s. 78.

¹⁴⁴ Göze, s. 570.

¹⁴⁵ Ateş, s. 107.

¹⁴⁶ A.g.e., s. 108.

1788 yılında daha önce görevden alınan Necker'in yeniden Maliye Bakanlığına getirilmesiyle birlikte, yaşanan sıkıntılara daha köklü çözümler bulmak maksadıyla, 1614'den beri toplanmayan ve kral için danışma meclisi durumunda bulunan eski Derebeylik Meclisi (Etats Generaux), 1 Mayıs 1789'da toplanmak üzere soyluların da baskısıyla toplantıya davet edilir.¹⁴⁷ Fransa'da 1788 yılında başlayan bu siyasi hareketlilik 1789 yılında şiddetini artırdı. 1789 yılının Mart ve Nisan aylarında krallığın birçok ilinde yeniden köylü ayaklanmaları görülür. Kentlerde yaşayan yoksul insanlar da ekmek ve yiyecek fiyatlarının düşürülmesi için gösterilerde bulunur. Gösteriler, hemen hemen Fransa'nın bütün kentlerine yayılır, hatta Nisan ayının 27 ve 28. günleri, Paris'te bile, Saint-Antoine varoşu ile ona komşu halk mahallelerinin işçileri, büyük Revellion ve Henriot imalathanelerini yağmalarlar. Bunun üzerine gönderilen hükümet birlikleriyle günlerce çatışılır.¹⁴⁸

Bu şartların hüküm sürdüğü Fransa'da, Etats-Generaux'un, 1614'teki düzeniyle toplanmasına göre karar verilmişti. Buna göre üç ayrı sınıf, soylular, aristokratlar ve üçüncü sınıf (Tiers Etat) ayrı olarak her biri kendi temsilcileri tarafından temsil edilecekler, ayrı toplanacaklar ve yine bu şekilde oy kullanacaklardı. Bu durumda birtakım ayrıcalıklara sahip ruhbanlar ve aristokratların burjuvaziye karşı birlikte hareket etmesi ise kaçınılmazdı.¹⁴⁹

Gerçekten, bu üç zümrenin temsilcilerinin toplandıkları Versailles Sarayı'ndaki toplantılar, ilk günden itibaren saray ve ayrıcalıklı zümreler ile burjuvazinin de içinde olduğu üçüncü sınıf arasında şiddetli tartışmalara sahne oluyordu.

Tartışma, yapılacak oylamanın kişi sayısına göre mi zümre sayısına göre mi yapılacağı konusuna yoğunlaştı.¹⁵⁰ Burjuvazi hem mevcut temsilci sayısının 1614'ten beri artan nüfusuna paralel olarak artırılmasını istiyor hem de oylamanın kişi sayısına göre yapılmasını

istiyordu, aksi takdirde ayrıcalıklı zümreler olan ruhbanlar ve aristokratlar birleşerek iki zümre oyu elde edecek burjuvazi ise tek başına kalacaktı. Burjuvazinin üçüncü sınıf temsilcilerinin sayısının kilise ve soylu temsilcilerinin toplam sayısı kadar olmasını ve oylamanın zümre hesabıyla değil kişi hesabıyla olmasını istemesinin yanı sıra yasa önünde eşitlik, vergide eşitlik, temel özgürlükler ve temsili rejim gibi istekleri de vardır. Buna rağmen tartışmalar hep aynı yerde, yapılacak oylama da temsil şeklinin belirlenmesinde dögümlenir.¹⁵¹

Kral 16. Louis üçüncü sınıf temsilcilerinin sayısının artırılmasını uygun bulsa da, "zümre" esasına göre yapılacak oylamalardan vazgeçmeye pek niyetli değildi. Kral için sayının artırılması bile bir ödündü ve daha fazla ödün vermek istemiyordu. Kral bu tutumunu, meclis açılmadan gerçekleşen temsilcilerin tanışma törenlerinde belli etmekten bir an olsun geri durmaz. 4 Mayıs 1789'da "genel meclisler" in açılış töreni olarak dinî içerikli bir tören gerçekleşir. 5 Mayıs 1789'da "genel meclisler" açılır ve kral, maliye bakanı, adalet bakanı konuşma yaptıktan sonra her sınıf meclisin 6 Haziran 1789'da ayrı ayrı toplanmasına karar verilir.¹⁵²

"Etats Generaux" Meclisinde 1.5 ay süren müzakereler neticesinde imtiyazlı sınıfları ikna edemeyeceğini anlayan burjuvalar, 17 Haziran'da, kendilerinin milletin %96'sını temsil ettiğini ileri sürerler ve kendilerini "Millî Meclis" olarak ilan ederler. Bunun üzerine Kral burjuvaların toplandığı salonu kapatır. Bu burjuvaları yıldırılmaz ve "Jeu de Paume"¹⁵³ mevkiinde toplanırlar.¹⁵⁴ Burada oturacak sandalye olmamasından dolayı kimi temsilci yere bağdaş kurar, kimi toplantıyı ayakta takip eder, kimi de sırtını arkadaşına dayayarak toplantıyı dinler. Toplantının sonunda birbirlerinden anayasayı tamamlayınca kadar ayrılmayacaklarına dair söz alırlar.¹⁵⁵ Halk temsilcilerinin yani üçüncü sınıfın bu kararlılığı asillerin bir kısmını, Ruhban temsilcilerinin ise

¹⁴⁷ İsmail Soysal, *Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diploması Münasebetleri (1789-1802)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 82.

¹⁴⁸ Tanilli, s. 81.

¹⁴⁹ Göze, s. 570.

¹⁵⁰ Tanilli, s. 81.

¹⁵¹ Göze, s. 571.

¹⁵² Ateş, s. 112.

¹⁵³ Burası o dönem Fransa'da top oyunlarının oynandığı bir salondur.

¹⁵⁴ Soysal, s. 83.

¹⁵⁵ Ateş, s. 113.

büyük bir çoğunluğunu onlara katar. 27 Haziran'da geri kalan imtiyazlıları da kralın bu meclise katılmaya davet etmesiyle Kral da artık, Millî Meclisin mevcudiyetini zımnen tanır. Bundan sonra Meclis, fiilen var olmaya başlamış olan Meşrutî Krallığın Anayasasını hazırlamaya koyulurken kendisini de "Kurucu Meclis" olarak ilan eder.¹⁵⁶

Bütün ülke Versailles'daki olayları büyük bir dikkatle takip ederken tam da bu dönemde Fransa'da bir anda yığınla gazete ortaya çıktı. Fransa'da var olan siyasal ve sosyal çevreler yaşananlar konusunda aynı fikirde değildiler ve her biri olaylara kendi zaviyelerinden bakmaktaydılar. Bu durum değişik bakış açısıyla olayları değerlendiren gazetelerin ortaya çıkmasına yol açtı. Bunun yanında, Fransa sokaklarında halka dağıtılmak üzere birçok el ilanı, broşür, kitaplar görülmüyordu. Bu dönemde Fransa'da daha önce hiç görülmemiş bir siyasal edebiyat dalgası kentlerde makes buluyordu. Köylüler ise okuma yazma bilmediğinden yorumlara itibar etmek zorunda kalıyorlardı. Her şeye rağmen olay Versailles Sarayı'ndaki temsilciler arasında yani küçük bir insan topluluğu arasında cereyan ediyordu. Gerçek anlamıyla devrimin başlaması ise halk kitlelerinin siyasî arenaya girmesiyle gerçekleşecekti.¹⁵⁷

Maliye Bakanı Necker'in görevden alınması ve sarayın Kurucu Meclis'i dağıtmak üzere askeri birlikler göndermesi halkın silahlı başkaldırısına neden olur.

Bu 13-14 Temmuz tarihlerinde, içerisinde Kral'a karşı düşünce suçu işlemiş mahkûmları barındıran ve kraliyetin simgesi durumundaki¹⁵⁸ Bastille Hapishanesi'nin düşmesiyle sonuçlanacak devrim sürecinin başlangıcıdır. Halkın bu zaferi, sekiz kulesi, bağlantılı köprüleri, savunma hendekleri, topları, güçlü askeri birliği ile çevresini sürekli korkutup duran Bastille'e karşı gerçekleşir. 14 Temmuz zaferi Tiers Etat'ın özellikle de bu üçüncü sınıf içerisinde yer alan halk kesiminin bu kalenin yani mutlakiyetçi rejimlerin üzerine yürümesiyle kazanılmıştır. Mutlakiyetçi yönetimin bu ağır

yenilgisi Kral'ın az önce azlettiği Necker'i tekrar göreve çağırmasına yol açar. Millî Meclisin kararlarını kabul etmek zorunda kalan Kral artık, halkın zaferini selamlamak için Paris'in yolunu tutmak zorundadır.¹⁵⁹

Bastille'nin alındığı haberi köylere kentlere ulaştığından daha geç erişir. Bu, feodal boyunduruğun altında yıllarca ezilmiş köylüler için sanki bir hareket emriydi. Temmuz ayının sonundan başlayarak Ekim ayına kadar Krallık'ın her köşesinde büyük bir köylü hareketi fırtınası kopar. Köylülerin şatoları yağmalaması, sıradan soyluların evlerini yakması, çayır ve ormanları aralarında paylaşması büyük toprak sahiplerinin korkuya kapılıp köylerden kaçmasına sebep olur.¹⁶⁰

Fransız feodalizmi ve bunun toplumsal yapısı ve Fransa'nın hali hazırdaki devlet mekanizması, 14 Temmuz'un üç hafta sonrasında darmadağın hâledir. Devlet gücünden geriye sadece güvenirliliği kuşkulu dağılmış haldeki alaylar, zorlayıcı bir gücü olmayan bir Millî Meclis ve kısa süre içerisinde burjuvazinin Paris örneğine dayanarak silahlandığı "Ulusal Muhafız Birlikleri"ni kuran bir yığın belediye ya da taşra orta sınıf idareleri kalır. Orta sınıf ve aristokrasi tüm bu olanları kabullenir. Tüm feodal ayrıcalıklar kalksa da feodalizmin tasfiyesi tamamıyla 1793 yılında gerçekleşir. Ağustos ayının 26'sı geldiğinde devrim, bir bildiriyle resmen ilan olunur.¹⁶¹

2. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi¹⁶²

Ulusal Meclis'in tasarladığı gibi Fransız halkının temsilcileri, tek sebebinin resmî kötü durum ve yönetim bozukluğunun olduğu insan hakları konusundaki habersizlik, dikkatsizlik veya küçümsemeyi de göz önünde tutarak; insanların doğal, devredilemez ve kutsal olan haklarını önemli bir bildirge ile açıklamaya karar vermiştir. Bunun amaçları da;

¹⁵⁹ Göze, s. 573; Tanilli, s. 84.

¹⁶⁰ Tanilli, s. 85.

¹⁶¹ Hobsbawm, s. 72.

¹⁶² Bildirinin metni için bkz.: Alev Alatlî, *Bati'ya Yön Veren Metinler*, İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı Kapadokya MYO, Ekim 2010, Cilt 3, s. 939-940.

¹⁵⁶ Soysal, s. 83.

¹⁵⁷ Tanilli, s. 83.

¹⁵⁸ Hobsbawm, s. 72.

- *Toplumun tüm üyelerinin bu bildirgeyi bilmesi ve hak ile görevlerini hatırlaması*
- *Yasama ve yürütme eylemlerinin diğer politik kurumlarla karşılaştırılabilirliği ve bu sayede kurallara uyulmasının sağlanması*
- *Basit ve tartışılmaz ilkelerden oluşan vatandaş haklarının, daima anayasanın ve kamu refahının korunması ile bir yol alınmasıdır.*

Buna uygun olarak da ulusal meclis en büyük varlık olan insan ve yurttaş haklarının korunmasını kabul ve ilan eder.

Bildiri'nin böyle bir girişle metne başlaması iyimser olduğuna işaret eder. Çünkü sorun insan haklarının küçümsenmesi veya unutulması şeklinde ele alınmıştır. Bu durumda insan hakları yeniden anlatılır yeniden hatırlatılırsa sorun ortadan kalkacaktır. Böylece toplumların felakete uğramaları, yönetimlerin de bozulması önlenir.¹⁶³

Madde 1: İnsanlar, haklar bakımından özgür ve eşit doğar ve yaşarlar. Sosyal farklılıklar ancak ortak faydaya dayanabilir.

Bu maddeyle, Feodal mutlakiyetçi bir rejimin hüküm sürdüğü bir yüzyılda, monarşik iktidar anlayışına ve o dönem Fransa'da yer alan sınıfsal ayrıma karşı çıkıldığını görmekteyiz.

Madde 2: Her bir politik birleşmenin amacı; doğal ve dokunulamaz insan haklarını korumaktır. Bunlar; özgürlük hakkı, mülkiyet hakkı, güvenlik hakkı ve baskıya karşı direnme hakkıdır.

Bu maddeyle doğal ve zamanaşımına uğramaz haklar belirlenmiştir.

Madde 3: Egemenliğin temeli, esas olarak ulustadır. Hiçbir kuruluş, hiçbir kimse açıkça ulustan kaynaklanmayan bir iktidarı kullanamaz.

Egemenliğin temeli ulusa dayandırılarak tanrısal kökenli bir yetkiyle ülkeyi yöneten monarşik yetkileri sınırlandırılmıştır.

Madde 4: Özgürlük başkalarına zarar vermeden istediğini yapabilmektir: Her bir insa-

nın doğal haklarını kullanması da toplumun diğer üyelerinin de aynı hakları kullanmasını garanti altına alacak sınırlar içindedir. Bu sınırlar da sadece yasalarla belirlenebilir.

2. maddede bahsedilen özgürlüğün tanımı ise 4. maddede yer alır. Buradan da anlaşılacağı gibi özgürlük sınırsız değildir. Ancak bir başkasının özgürlük alanına kadardır. Bunu ise 6. maddede belirtileceği üzere yasa belirleyecektir. Peki, yasa özgürlükleri dilediği kadar sınırlayabilir mi? Bu ise 5. maddede belirlenmiştir.

Madde 5: Yasa sadece topluma zarar verebilecek eylemleri yasalar. Yasaların yasaklamadığı hiçbir şey engellenemez ve kimse yasanın emretmediği bir şeyi yapmaya da zorlanamaz.

Böylece birçok düşünürün (Montesquieu'da gördüğümüz gibi) yaptığı "özgürlük, yasa ile sınırlanmayı yapmaktır" anlayışı getirilmiştir.¹⁶⁴

Madde 6: Yasa genel iradenin ifadesidir. Bütün yurttaşlar bizzat veya temsilcileri aracılığıyla yasaların oluşturulmasına katılma hakkına sahiptir. Koruyan veya cezalandıran olarak yasa herkes için aynı olmalıdır. Bütün yurttaşlar yasalar önünde eşit olduğu için yeteneklerine uygun olarak ve özellikler ile yetenekleri konusunda ayırım görmeden, her türlü rütbe, mevki ve göreve de eşit olarak getirilirler.

Bu maddeden yasanın genel iradenin ürünü olduğunu öğreniyoruz. Buna göre tüm yurttaşlar yasa karşısında eşittir. Yasanın karşısında mevki, statü ya da rütbenin hiçbir önemi yoktur. Böylece yasanın işlevi ortaya çıkmaktadır. İktidar yasa yaparken bu kriterlere dikkat etmek zorundadır.¹⁶⁵

Madde 7: Yasanın belirlediği haller veya yasanın öngördüğü biçimin dışında başka bir yoldan hiç kimse suçlanamaz, yakalanamaz ve tutuklanamaz. Keyfi düzenlemeler yapılmasını isteyen, keyfi emirler veren, bunları uygulayan veya uygulanmasına izin verenler cezalandırılmalıdır. Ancak yasaya uymaya davet edilen veya yasalarca yakalanan her yurt-

¹⁶³ Göze, s. 576.

¹⁶⁴ Akad-Dinçkol, s. 243.

¹⁶⁵ A.g.e., s. 156.

taş yasalara itaat etmelidir. Yasalara karşı gelmek onu suçlu kılar.

Bu madde kişi güvenliğiyle ilgili bildiride yer alan maddelerden ilkidir. Burada ikili bir durum söz konusudur. Madde bir taraftan keyfi uygulamalara kaçan kimselerin cezalandırılacağını öngörmüş bir kimse cezalandırılırken bunun yasa tarafından belirlenmesi gereği üzerinde durmuştur. Diğer taraftan da yasalar uyarınca yakalanan kimselerin de buna riayet etmesi istenmiştir.

Madde 8: Yasalar sadece kesin ve açık bir şekilde gerekliliği olan cezalar belirlemelidir ve hiç kimse suçun işlenmesinden önce ilan edilen ve gereği şekilde uygulanan yasalar dışındaki başka bir yasa nedeniyle cezalandırılmaz.

Bu madde kişi güvenliği ile ilgili olarak bugünde Ceza Hukuku'nun temel ilkesi olan suçta ve cezada kanunilik ilkesini getirmiştir. Buna göre yasa yoksa suç yoktur, yasa yoksa ceza yoktur.

Madde 9: Her insan suçlu olduğuna karar verilmeye kadar masum sayıldığı için; tutuklanması kaçınılmaz olduğunda, yani suçlu olduğuna karar verildiğinde yakalanması için zorunlu olmayan her türlü sertlik yasa tarafından ağır bir şekilde cezalandırılmalıdır.

Bu maddede bugünkü çağdaş anayasalarda da yer alan masumiyet karinesinden söz edilmektedir. Bir kimsenin suçu sabitleşinceye kadar kişi suçsuz kabul edilmelidir. Buna göre asıl olan kişinin masum olduğudur.

Madde 10: Hiç kimse, dışavurumu yasalarla oluşturulan düzene zarar vermediği sürece inançları nedeniyle sorumlu tutulamaz.

Din ve vicdan özgürlüğü bu maddede düzenlenmektedir. Bildiri içerisinde önemli bir yeri olan bu maddenin bahsettiği özgürlüğün sınırı ise bir sonraki madde de kendine yer bulmuştur.

Madde 11: Düşüncelerin ve inançların serbestçe dışavurumu en değerli insan haklarından bir tanesidir. Her bir yurttaş yasaların belirlediği durumlarda bu özgürlüklerin kötüye kullanımından sorumlu olmak şartı ile bu ifadelerini özgürce konuşabilir, yazabilir ve yayınlatabilir.

Bundan sonra sansür uygulaması yoktur. Buna karşın bildiride din ve vicdan özgürlüğünün nasıl bir şekilde kötüye kullanılabilineceğinden bahsedilmemiştir. Diğer maddeler de yer verilen "kamu düzeni" "kamu yararı" gibi kriterler bu özgürlüğün kullanımının sınırını oluşturabileceği düşünülebilir.¹⁶⁶

Madde 12: İnsan ve yurttaş haklarının garanti altına alınması resmî bir gücü gerektirmektedir. Bu güç herkesin yararı için oluşturulmuştur. Bu gücü kendilerine emanet edilenlerin özel çıkarları için oluşturulmamıştır.

Madde 13: Bu kamusal gücün ve yönetim görevlerinin devamlılığını sağlamak için genel bir vergi zorunludur. Bu vergilendirme bütün yurttaşların olanaklarına göre eşit ölçüde bölünmelidir.

Madde 14: Bütün yurttaşlar bizzat veya temsilcileri aracılığıyla verginin gerekliliğini belirleme, bunu serbestçe kabul etme, bu vergilerin kullanımını gözlemlenme ve verginin miktarını, matrahını, tahsil şekli ve süresini belirleme hakkına sahiptir.

Madde 15: Toplum tüm kamu görevlilerinden, görevleriyle ilgili olarak hesap sorma hakkına sahiptir. Bunun sonucu Yeşim bildirge hazırlamıştır.

Madde 16: Hakların güven altına alınmadığı ve güçler ayrılığının belirlenmediği bir toplumun anayasası yoktur.

Montesquieu'nun savunduğu güçler ayrılığı ilkesi bildiride devletin temeli olarak belirlenmiştir. Montesquieu güçler ayrılığını "siyasal özgürlüğü" korumak amacıyla bir güvence olarak görmekteydi. Bildiride de maddeye aynen bu şekilde "hakların güven altına alınmadığı..." şeklinde yer verilerek aynı mantık sağlanmıştır.¹⁶⁷

Madde 17: Mülkiyet dokunulmaz ve kutsal bir hak olduğu için, yasaların belirlediği kamusal gereklilik açıkça doğmadıkça ve meşru bir tazminat ödenmedikçe kimse bu haktan yoksun bırakılamaz.

17. maddede mülkiyetin mutlak ve dokunulmaz olarak anılması onun bildiri içerisinde

¹⁶⁶ Göze, s. 577.

¹⁶⁷ Akad-Dinçkol, s. 156.

deki önemine binaendir. Burada mülkiyet doğal haklar içerisinde ele alınmış ve 17 ve 18. yüzyıl düşünürlerince (J. Locke'un mülkiyet anlayışında olduğu gibi) ele alındığı şekliyle toplum hâline geçişte devletin temel dayanaklarından biri olarak bildiride somut biçimde formüle edilmiştir.¹⁶⁸

Bildiri'nin bu maddesi metnin burjuva niteliğini ve kendi içerisinde ki birtakım çelişkileri ortaya çıkarmıştır. Mülkiyet, Rousseau'nun görüşlerine paralel olarak kutsal ilan edilerek, burjuva ve köylü mülkiyeti feodallerin saldırılarına karşı savunulurken, bildiride yer alan eşitlik kavramı burjuvanın istediği şekilde yorumlanmıştır.¹⁶⁹

1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi bir defa bir haklar bildirisi. Bildiride 2. maddede açıklanan haklar doğal, vazgeçilmez ve zaman aşımı ile kaybedilmez ve dokunulmazdır. Çünkü insan, bizzatı insan olmasından kaynaklı olarak bu haklara sahiptir. Bildiriyi hazırlayan ve kabul eden Ulusal Meclis'in bu durumdaki işlevi de açıklamayla sınırlıdır. Ulusal Meclis insanların doğuştan sahip olduğu hakları yaratamaz, onlar zaten vardır, Ulusal Meclis de görevinin gereği olarak sadece bu hakları açıklamıştır. Bildiri haklardan bahsetmesinin yanı sıra çağdaş kamu hukuku ilkelerine de katkıda bulunmuştur. Eski devlet yapısında var olan teokratik yapıyı ve ayrıcalıklara dayanan sınıfsal hiyerarşik yapıyı yıkmıştır.¹⁷⁰

Bildiri'nin en belirgin özelliği yansıttığı biryeci görüştür. Toplumu insan için bir özgürlük alanıdır ve insan her konuda başat aktördür. Dikkat edilirse metinde başta aile olmak üzere hiçbir yerel ya da mesleki örgütten söz edilmediği görülecektir. Bu anlayışın metne rastgele yerleştirildiği düşünülebilirse de bunu çağın ideolojik bakış açısıyla ilişkilendirmek daha isabetli olacaktır.¹⁷¹

Fransa'da bildirinin ilanıyla birlikte laik devlet sisteminin temeli atılır. Bildiri'nin giriş bölümünün son cümlesinde "Ulusal Meclis Yüce Varlığın huzurunda ve himayesinde insan ve

yurttaş haklarını kabul ve ilan eder" ifadesi yer almasına karşın, bildirinin gerek haklar ve özgürlükler gerek kamu hukuku ilkeleri göz önüne alındığında laik devlet yapısının teokratik devlet yapısı yerine inşa edildiği görülür. Siyasi iktidarın kaynağı artık değişmiştir. Din ve vicdan özgürlüğü kabul edilmiştir ve siyasi gücün Tanrı ile dinî iktidar ile bağlantısı kesilmiştir.¹⁷²

Devletin laikleşmesinin ortaya koyduğu yeni yönetim biçimi olan demokrasi, liberalizmin siyasi yapısını meydana getirmiş ekonomik alanda zenginlik ve mülkiyet, iki temel kavram olarak yer almıştır. Kapitalizm, bu yapının ekonomik doktrinini oluştururken toplum devrime egemen olan burjuva sınıfının ihtiyaçlarına göre kurulmuştur.¹⁷³

SONUÇ

Mutlakiyetin yönetime hâkim olduğu 18. yüzyıl Fransasında, bu yüzyılda siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlar meydana gelir. Halkın büyük kısmı ayrıcalıklı sınıfların (aristokrasi ve ruhban sınıfı) altında ezilirken, yükselen burjuvazi siyasi yönetimden pay almak ister. Burjuvazi bu hedef doğrultusunda iktidarın kaynağını Tanrı'dan aldığı düşünülen kralın yerine halkın egemenliğine dayalı fikirler dile getiren Fransız düşünürlerinin fikirlerinden yararlanır.

Tocqueville'nin ifade ettiği gibi devrim, eski toplumdaki feodal ve aristokratik kurumlardan kaynaklanan birçok şeyi yıkar. Devrim 18. yüzyıl Fransasında beklenmedik/ani bir olay gibi gözükse de bu esasında uzun yıllar sürmüş bir çabanın ürünüdür. Burada gerçekleşen, on insan kuşağının üzerinde uğraş verdiği bir meselenin ani ve şiddetli bitimidir. Burada, ayrıca, devrim gerçekleşmeseydi dahi Fransa'nın toplumsal ve siyasal yapısının sürdürülemez olduğu söylenebilir. Devrimin işlevi belki kendiliğinden yavaş yavaş olacak bir dağılmayı bir anda gerçekleştirmek şeklinde ortaya çıkmıştır.¹⁷⁴

¹⁶⁸ A.g.e., s. 244.

¹⁶⁹ Tanilli, s. 85.

¹⁷⁰ Göze, s. 576.

¹⁷¹ Akad-Dinçkol, s. 246.

¹⁷² Göze, s. 581.

¹⁷³ Akad-Dinçkol, s. 247.

¹⁷⁴ Alatlı, s. 1380.

İhtilal'in temel sloganı haline gelen "hürriyet", "adalet", "kardeşlik", "eşitlik" ilkelerinin uygulama alanı ise ne yazık ki Fransa içiyle sınırlı kalmıştır. İhtilal sürecinde tüm Fransa'da bu ilkeler savunulmasına rağmen, Fransa ihtilalden yalnızca 40 yıl sonra Cezayir'e saldırarak burayı sömürgeleştirme de bir beis görmemiştir.¹⁷⁵

İhtilal, "laiklik" ile birlikte "laisizm" (laikçilik) kavramlarını doğurmuştur. Fransa'da önceleri laik kelimesi halk anlamında kullanılmıştır. Laiklik kavramı da bu yıllarda Katolisizmin öngördüğü ruhban hâkimiyetine karşı olmak üzere halk iradesini temsil etmektedir. Zamanla kavram bu anlamından uzaklaşarak "devlet ile kilisenin ayrılığı", "Kilise hukukundan bağımsız bir kamu hayatı" şeklinde algılanmıştır. Nihai kerte "laiklik" kavramı dine karşı saldırgan bir tutum izler halde "laisizm"e dönüşmüştür.

Fransız İhtilali, birçok açıdan önemli olmasının yanında bugünün Türkiyesini anlamak açısından da ayrıca önemlidir. Türk aydınları Avrupa'da ilk olarak Fransa'ya gitmişler, orada eğitim görmüşlerdir. Fransız ikliminde var olan fikirlerin aynen taşıyıcısı olan Tanzimat dönemi Türk aydını fikri anlamda Fransız sömürgesi durumunda kalmıştır. Bu durum yeni Türkiye devletinin Fransız laikliği ve laisizmi üzerine bina edilmesi sonucunu doğurmuştur.¹⁷⁶

Kaynakça

- Akad, Mehmed-Dinçkol, Bihterin Vural; *Genel Kamu Hukuku*, 5. Basım, Der Yayınları, İstanbul, 2009.
- Alatlı, Alev; *Batya Yön Veren Metinler*, İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı Kapadokya MYO, Ekim 2010, Cilt 3.
- Ateş, Toktamış; *Siyasi Tarih*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Bolat, Bengül Salman; "Fransız İnkılabı'nın Türk Modernleşme Sürecine Etkileri", Gazi Üniversitesi, *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, (2005).
- Cevizci, Ahmed; *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, 2011.

- Demir, Türkay; "Fransız Devrimi'nin Sesi", *Birikim* 6, Ekim 1989.
- Gökberk, Macit; *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, 1985.
- Göze, Ayferi; *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Yayınları, Genişletilmiş 12. Bası, Ekim 2009, İstanbul.
- Gürkan, Ülker; *Montesquieu ve Kanunların Ruhunu*, AUHF, 1998.
- Hobsbawm, Eric J.; *Devrim Çağı*, Çev.: Bahadır Sina Şener, Dost Yayınevi, 2012.
- Hocaoğlu, Durmuş; "Geçmişten Günümüze Etkileriyle Fransız İhtilali", *Zaman*, 13.07.1998.
- Rousseau; *Toplum Sözleşmesi ya da Siyaset Hukuku İlkeleri*, Çev.: İsmail Yerguz, Say Yayınları, İstanbul, 2008.
- Russel, Bertrand; *Batı Felsefesi Tarihi İlkçağ Ortaçağ Yeniçağ*, Say Yayınları, İstanbul, 1983.
- Sander, Oral; *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi.
- Soysal, İsmail; *Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.
- Şenel, Alaeddin; *Siyasal Düşünceler Tarihi*, 2. Basım, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2010.
- Tanilli, Server; *Fransız Devriminden Portreler*, Cem Yayınevi, Ekim 1993.
- Tannenbaum, Donald-David, Schultz; *Siyasi Düşünce Tarihi Filozoflar ve Fikirleri*, Çev.: Fatih Demirci, Adres Yayınları, 2007.
- Tuğcu, Tunar; *Batı Felsefesi Tarihi*, Alesta Yayınları, 2000.
- Tuncay, Mete; *Batı'da Siyasi Düşünceler Tarihi Seçilmiş Yazılar Yeni Çağ*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.
- Yakut, Kemal; *Fransız İhtilali*, Anadolu Üniversitesi Yayınları.

¹⁷⁵ Hocaoğlu, s. 3.

¹⁷⁶ Hocaoğlu, s. 4.